

Ἡ σημασία τοῦ τόπου στὴν Κανονικὴ Παράδοση μέσα στοὺς νέους δρόμους τῆς ἀ-τοπικότητας τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας

Πρωτοπρ. Σεργίου Γ. Μαρνέλλου*

Εἰσαγωγή

Ἡ ἔννοια τοῦ τόπου ἀποτελεῖ θεμελιώδες στοιχεῖο τῆς Κανονικῆς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴ θεολογικὴ ἐμπειρία, τὴν πνευματικὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐν τόπῳ εὐχαριστιακὴ κοινότητα. Ἀπὸ τίς πρῶτες χριστιανικὲς κοινότητες ἕως τίς σύγχρονες τοπικὲς Ἐκκλησίες, ἡ γεωγραφία, ὁ φυσικὸς χῶρος καὶ τόπος καθὼς καὶ οἱ συγκεκριμένοι τόποι λατρείας διαδραματίζουν καθοριστικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωση τῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ βιώματος τῶν πιστῶν.

Ἡ εἰσαγωγή ὅμως καὶ πολυεπίπεδη ἀνάπτυξη καὶ ἐφαρμογὴ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας στὴν καθημερινὴ ζωὴ ἔχει φέρεσι στὸ προσκῆνιο τὴν ἔννοια τῆς ἀ-τοπικότητας, τῆς ἀτοπίας, τῆς ἀποσύνδεσης τῆς φυσικῆς, τῆς ἐν σώματι παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν δραστηριοτήτων του ἀπὸ τὸν τόπο. Ὁ Διευθυντὴς Συντάξεως τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία* Ἄλ. Κατσαράς ἐκφράζει τὸν προβληματισμὸ ὅτι: «ἡ τεχνολογία ἔχει δημιουργήσει ἕνα εἶδος “παγκόσμιας ἀ-τοπίας”. Εἴμαστε παντοῦ καὶ πουθενά. Τὸ Zoom καταργεῖ τὴν ἀπόσταση, τὸ GPS μᾶς λέει ποῦ νὰ πᾶμε χωρὶς νὰ ξέρουμε τὸν δρόμο, τὰ φῶνια φτάνουν στὴν πόρτα μας χωρὶς νὰ γνωρίσουμε κανέναν. Αὐτὸ μοιάζει βολικὸ, ἀλλὰ ποιά εἶναι

---

* Ὁ πρωτοπρ. Σεργίος Γ. Μαρνέλλος εἶναι Ἐπίκ. Καθηγητὴς Κανονικοῦ καὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ή επίδραση στον τρόπο με τον οποίο σχετιζόμαστε με τον χώρο, τη γειτονιά, τον ναό, την κοινότητα; Ο τόπος δὲν εἶναι πιά χώρος ἐμπειρίας ἀλλὰ ἓνα “φόντο” πίσω ἀπὸ μιὰ ὀθόνη»¹. Σὲ ἐκκλησιαστικὸ ἐπίπεδο παρατηροῦμε νὰ εἰσέρχεται δυναμικὰ ἡ ἀποσύνδεση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἀπὸ τὸν φυσικὸν χώρο, τὸν τόπο, εἴτε αὐτὸς λέγεται ναός, μονή, εἴτε ἐνορία καὶ ἐπισκοπή. Ἀναμφίβολα ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ ἐπηρεάζει τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινότητα, τὴν κανονικὴν πρακτικὴν, τὴν λειτουργικὴν ζωὴν καὶ τὴν προσωπικὴν πνευματικὴν ἐμπειρία, δημιουργώντας νέες δυνατότητες ἀλλὰ καὶ προκλήσεις².

Ἡ Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, θεμελιωμένη στὴν Ἁγία Γραφή καὶ ἐμπνευσμένη ἀγιοπνευματικά, ἀποτελεῖ τὸν ἔγκυρο καὶ ἀσφαλῆ ὁδοδείκτη τῆς αὐθεντικῆς ἐν Χριστῷ Ζωῆς καὶ ἔχει νὰ δώσει τὴ μαρτυρία τῆς πάνω στὸ θέμα αὐτό. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Ἱεροὶ Κανόνες, ἐκφράζοντας τὴν Ὁρθόδοξη θεολογία, πάντοτε θεωροῦν καὶ προσεγγίζουν τὸν ἄνθρωπο ὡς ψυχοσωματικὴ ὄντοτητα, ὡς φυσικὴ παρουσία μέσα στὸν τόπο καὶ στὸν χρόνο³, καὶ κατεργάζονται τὴ σωτηρία του.

1. Ἄλ. Ἰω. Κατσιάρας, «Ἡ τεχνολογία δὲν εἶναι μόνο κάτι ποὺ χρησιμοποιοῦμε – εἶναι καὶ κάτι ποὺ μᾶς χρησιμοποιεῖ», *Ἐφημέριος*, ἔτος 74ον, τεῦχος 4ον (Ἰούλιος - Αὐγούστος 2025), σ. 3. Στὶς εἰσαγωγικὲς τοῦ σκέψεις στὸ συνέδριο «Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία ἐν πορείᾳ στὴν “ἄυλη πραγματικότητα” τῆς ὕστερης νεωτερικότητας» τονίζει ὅτι «ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι τὸ σῶμα μπορεῖ νὰ ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου», Ἄλ. Ἰω. Κατσιάρας, «Εἰσαγωγικὲς σκέψεις», *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ περιοδικoῦ Θεολογία Α΄, Θεολογία 95, 1 (2024)*, σ. 13.

2. «...βάζοντας σὲ δοκιμασία τὶς ἔννοιες τῆς ἐνορίας, τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας, τῆς φυσικῆς παρουσίας στὴ λατρεία, τῆς ἀνάγκης κοινῆς λατρευτικῆς ἐμπειρίας, τῶν ἐνοιῶν τοῦ ἱεροῦ χώρου καὶ χρόνου», πρωτοπρ., Στέφανος Ἀλεξόπουλος, «Ἡ θεία λατρεία μεταξὺ θεολογίας, εὐσέβειας καὶ ψηφιακῆς πραγματικότητας: Μερικὲς σκέψεις καὶ προβληματισμοί», *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ περιοδικoῦ Θεολογία Α΄, Θεολογία 95, 1 (2024)*, σ. 278.

3. Εἶναι πολὺ ὀρθὴ ἡ ἐπισήμανση: «ἂν ἡ θεολογία ἐπιχειρεῖ νὰ ἐρμηνεύσει ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ τὴν ἐκδηλούμενη θεία Ἀποκάλυψη, τότε στὴ σχέση τῆς θείας Λατρείας μετὰ τὶς χωρικὲς ἐγκαταστάσεις καὶ τὶς τελετουργικὲς παραστάσεις μπορούμε νὰ ἀνιχνεύσουμε μετὰ ἀσφάλεια ἓνα παράδειγμα ἐρμηνείας τῆς θείας Ἀποκάλυψης ὡς χωρικῆς καὶ χρονικῆς ἐμπειρίας» βλ. Ἀντ. Τουλούμης – Κατερίνα Μιχαλοπούλου, «Ἡ ὀρθόδοξη λατρευτικὴ ἐμπειρία: Συνάντηση τῆς χωρικῆς καὶ χρονικῆς διάστασης τῆς σωματικότητας μετὰ τὴν ἄυλη πραγματικότητα», *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ περιοδικoῦ Θεολογία Γ΄, Θεολογία 95, 3 (2024)*, σ. 172.

Τὴν εἰσήγησή μας δὲν θὰ ἀπασχολήσῃ τόσο ἢ ἐν τόπῳ ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες, ἀλλὰ κυρίαρχα ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος πορεύεται ἀγιαζόμενος πρὸς τὴ Βασιλεία καὶ ποιμαίνεται⁴ ἀπὸ τοὺς Κανόνες, ἔχοντας ὡς δεδομένο τὴ σχέση του μὲ τὸν τόπο, μὲ τὸν ναό, μὲ τὴ σύναξη, ὡς μέλος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

1. Ἡ ἔννοια τοῦ ἱεροῦ τόπου

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς δημιουργίας τῶν πρώτων εὐχαριστιακῶν κοινοτήτων, ἡ Ἐκκλησία ὀργανώνεται βάσει γεωγραφικῶν κριτηρίων⁵. Οἱ ἐπιστολὲς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ποὺ ἀπευθύνονται σὲ κοινότητες συγκεκριμένων πόλεων, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Κόρινθος ἢ ἡ Ρώμη, ἀποδεικνύουν τὴν πρακτικὴ αὐτῆ⁶.

Τὸ οὐσιαστικὸ κριτήριον ἦταν ἡ ἐξασφάλιση τῆς δυνατότητας τελέσεως τῆς θείας Εὐχαριστίας σὲ κάθε τόπο, ὥστε τὸ μήνυμα καὶ κυρίως τὰ ἀγιαστικά μέσα τῆς σωτηρίας νὰ φθάνουν σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐνὸς τόπου σαφῶς προσδιορισμένου, ἀνεξαρτήτως καταγωγῆς, φύλου ἢ κοινωνικῆς θέσης. Αὐτὸ τὸ καθολικὸ, ἐνωτικὸ καὶ συμπεριληπτικὸ μήνυμα συνοψίζεται στὴν Πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή: «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἶς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»⁷. Οἱ θεῖοι Κανόνες ἐπιβεβαιώνουν τὴν πολιτικὴ καὶ γεωγραφικὴ ἀρχή, χωρὶς νὰ εἰσάγουν φυλετικὰ ἢ ἐθνοτικὰ κριτήρια⁸.

4. Ὁ Καθηγ. Ἀλ. Σταυρόπουλος σημειώνει ὅτι «στὴν Ποιμαντικὴ δὲν ὑπάρχει οὐ-τοπία (οὔτε καὶ ἐκ-τοπία), ὅλα εἶναι ἐν-τοπία», Ἀλ. Σταυρόπουλος, *Ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς ποιμαντικῆς*, Ἀθήνα 2019, σ. 49.

5. Ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία, κατὰ τὸν Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη Ζηζιούλα, ἀντλεῖ τὸ νόημα τῆς ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ δύο βασικῶν ἐκκλησιολογικῶν ἀρχῶν: τῆς καθολικῆς φύσεως τῆς εὐχαριστίας καὶ τῆς γεωγραφικῆς φύσεως τῆς εὐχαριστίας, βλ. περισσότερο J. D. Zizioulas, *Being as communion*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood New York 2000, σσ. 247-257.

6. Βλ. π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, *Ἐνορία. Ὁ Χριστὸς ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν*, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2000, σ. 18.

7. Γαλ. 3, 28.

8. Βλ. ἀρχιμ. Ἀμφιλόχιος Μήλτος, «Ἡ πραγμάτωση τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἐποχὴ τῆς αὐλῆς πραγματικότητας», *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὰ 100*

Ἡ Ἐκκλησία, ἀκολουθώντας αὐτὴν τὴ θεολογικὴ θέση, διαμορφώνει τὴν ὀργανωτικὴ τῆς δομὴ μὲ βάση τὸν τόπο: δημιουργεῖ τοπικὲς Ἐκκλησίες (ἐπισκοπές) καὶ ἐξελίσσει τὸ διοικητικὸ σύστημα σὲ μητροπόλεις, ἀρχιεπισκοπὲς καὶ πατριαρχεῖα μὲ κυρίαρχο πάντοτε τὸ ἱεραρχικό-συνοδικὸ σύστημα καὶ τὴ Σύνοδο τῆς Ἐπαρχίας⁹. Ἡ ἴδια ἀρχὴ ἐφαρμόζεται καὶ στὶς περιπτώσεις ἀλλαγῶν τῶν πολιτικογεωγραφικῶν συνθηκῶν¹⁰. Παράλληλα, ἡ Κανονικὴ Παράδοση συνδέει τὸν τόπο μὲ τὴ Σύνοδο, ὀρίζει ἕναν ἐπίσκοπο¹¹ ἀνὰ πόλη-ἐπαρχία καὶ προστατεύει

χρόνια τοῦ περιοδικοῦ Θεολογία Γ', Θεολογία 95, 3 (2024), σσ. 113-114.

9. Βλ. ἐνδεικτικὰ 1, 34, 37, 74/Απ., 4, 5, 6/Α', 19/Δ', 8/Πενθ., 6/Ζ', 9, 14, 16, 19, 20/Αντ., 6/Σάρδ., 76, 98/Καρθ. Βλ. περισσότερα γιὰ τὴ Σύνοδο τῆς Ἐπαρχίας Μ. Marioras, «L'Institution du Synode de Province», Θεολογία 73, 2 (2002), σσ. 391-442 καὶ 74, 1 (2003), σσ. 237-278· γιὰ τὸ μητροπολιτικὸ σύστημα βλ. τὸ κεφάλαιο «Le système métropolitain», στό: Protopr. Sergios G. Marnellos, *Le statut nomocanonique de l'Église semi-autonome de Crète (1900-2010)*, Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 36, ἐκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη 2019, σσ. 85-138. Ὁ Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος τονίζει διαπιστωτικά: «στὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς Ἐκκλησίας ὅμως ὑπάρχει καὶ μιὰ ἀναλογικότητα, ὡς ἄρρηκτη συζυγία, μεταξύ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοίκησης καὶ τῆς ἐδαφικῆς περιγραφῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαιοδοσιῶν σὲ τοπικὴ, περιφερειακὴ, καὶ οἰκουμενικὴ διάσταση, ὡς αὐθεντικὴ προσαρμογὴ τοῦ συνοδικοῦ συστήματος στό πλαίσιο τῶν διαδοχικῶν σχημάτων διοικητικῆς ὀργανώσεως τῆς Πολιτείας»· Μητρ. Μεσσηνίας Χρυσόστομος, «Εἰσήγησις εἰς τὴν ἑκτακτὴν σύγκλησιν τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μὲ θέμα: “Ἡ ἀποδοχὴ τῆς θεολογίας καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἀ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου στό πλαίσιο τῆς παράδοσης τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας”», Ἐκκλησία ΡΒ' 102, 6 (Ἰούνιος 2025), σ. 299. Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Κρήτης (2016) θὰ πεῖ στό «Μήνυμα πρὸς τὸν Ὁρθόδοξο λαὸ καὶ κάθε ἄνθρωπο καλῆς θελήσεως» ὅτι: «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐκφράζει τὴν ἐνότητα καὶ καθολικότητά της ἐν Συνόδῳ. Ἡ συνοδικότητα διαπνέει τὴν ὀργάνωση, τὸν τρόπο πὸν λαμβάνονται οἱ ἀποφάσεις καὶ καθορίζεται ἡ πορεία τῆς. Οἱ Ὁρθόδοξοι Αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίες δὲν ἀποτελοῦν συνομοσπονδία Ἐκκλησιῶν ἀλλὰ τὴν Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. Κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία, προσφέρουσα τὴν θεία Εὐχαριστία, εἶναι ἡ ἐν τόπῳ παρουσία καὶ φανέρωση τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας».

10. «Τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν ἡ τάξις ἀκολουθεῖτω» (17/Δ') καὶ «τοῖς πολιτικοῖς καὶ ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τάξις ἀκολουθεῖτω» (38/Πενθ.).

11. Ὁ ἐπίσκοπος σχετίζεται μὲ συγκεκριμένο ποῖμνο καὶ Ἐκκλησία: «Εἴ τις ἐπίσκοπος χειροθεσίαν ἐπισκόπου λαβὼν, καὶ ὀρισθεὶς προεστάναι λαοῦ, μὴ καταδέξοιτο τὴν λειτουργίαν, μηδὲ πείθοιτο ἀπιέναι εἰς τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ ἐκκλησίαν...» (17/Ἀντ.)· βλ. καὶ 91/Καρθ.: «ὀφείλειν ἕνα ἕκαστον ἡμῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει καθ' ἑαυτὸν συνελθεῖν τοῖς ἀρχηγοῖς τῶν Δονατιστῶν...». Βλ. περισσότερα στό κεφάλαιο “One Bishop in one city”, στό: J. Meyendorff, *Catholicity and the Church*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood New York ³2000, σσ. 111-120, καὶ τὸ κεφ. «Μία Εὐχαριστία – Εἰς

τὰ γεωγραφικὰ ὄρια κάθε τοπικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ εἰσπηδήσεις καὶ ὑπερόριες πράξεις. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐξασφαλίζει τὴν ποιμαντικὴ τῆς αὐτάρκεια καὶ ἀποτρέπει τυχὸν διχόνοιες καὶ διαμάχες¹².

Ἀκόμη καὶ σὲ πολυεθνικὰ περιβάλλοντα, ὅπως αὐτὸ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ Ἐκκλησία υἰοθέτησε πολιτικὲς ὀργανωτικὲς μορφές καὶ τὶς ἐξέλιξε σὲ ἐκκλησιαστικὰ συστήματά της ἀλλὰ πάντοτε σὲ σχέση καὶ συνάρτηση μὲ τὸν τόπο.

Ἡ θεολογία τοῦ τόπου στὴν ὀρθόδοξη παράδοση δὲν περιορίζεται στὴ γεωγραφικὴ διάσταση. Οἱ πρῶτες χριστιανικὲς κοινότητες ἀνέπτυξαν τὴν ἔννοια τοῦ ἱεροῦ τόπου –πρωταρχικὰ σὲ σχέση μὲ τὴν τέλεση τῆς θείας Εὐχαριστίας– ὡς σημεῖο σὺνάξης καὶ συνάθροισης μὲ ἀπώτερο στόχο τὴ συνάντηση μὲ τὸ θεῖο, τὴ Θεοκοινωνία¹³ ἀλλὰ καὶ ὡς χῶρο κοινωνίας μεταξὺ τῶν πιστῶν ἐδῶ καὶ τῶρα¹⁴. Ἡ συνύπαρξη

ἐπίσκοπος εἰς ἐκάστην Ἐκκλησίαν», στό: Ἰω. Ζηζιούλας, *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῖᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ἐν Ἀθήναις 1965, σσ. 63-85. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στό κείμενο «Ἡ Ὀρθόδοξος Διασπορά» τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Κρήτης (2016) γίνεται ἡ διαπίστωση τῆς σημερινῆς ἀντικανονικῆς κατάστασης ποὺ ἐπικρατεῖ στὴ Διασπορά: «Διεπιστώθη ὡσαύτως ὅτι κατὰ τὴν παρούσαν φάσιν δὲν εἶναι ἐφικτὴ δι' ἱστορικοὺς καὶ ποιμαντικοὺς λόγους ἡ ἄμεσος μετάβασις εἰς τὴν αὐστηρῶς κανονικὴν τάξιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, τοῦτέστιν εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς μόνου Ἐπισκόπου εἰς τὸν αὐτὸν τόπον...».

12. Ὁ 8ος κανόνας τῆς Α' καὶ ὁ 12ος τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὀρίζουν ὅτι κάθε πόλη καὶ ἐπαρχία πρέπει νὰ ἔχει ἕναν καὶ μόνον ἐπίσκοπο, ὥστε σὲ κάθε τόπο νὰ τελεῖται μία ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπο θεία Εὐχαριστία. Ἐπιπλέον, Ἱεροὶ Κανόνες προσδιόρισαν τὴν κανονικὴ αὐτονομία τῶν ἐπισκόπων τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν σὲ σχέση μὲ τὸν τόπο δικαιοδοσίας τους. Βλ. καὶ 6, 15/Α', 2/Β', 8/Γ', 35/Ἀποστ., 13/Ἀντ.

13. Ὁ Παναγιώτατος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. Βαρθολομαῖος σημειώνει: «στὴ λειτουργία ἢ ἀγαλλίαση ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸ κάλλος μεταμορφώνεται σὲ μυστικὴ συνάντηση. Γίνεται θεοφάνεια –πλοῦτος θεοφανείας– φανέρωση θείων ἐνεργειῶν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας κάθε ἕνας ἀπὸ μᾶς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ στέκεται μὲ δέος καὶ νὰ κλίνει τὰ γόνατα ἐν προσευχῇ», Βαρθολομαῖος, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, *Συνάντηση μὲ τὸ Μυστήριο*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2011, σ. 49.

14. J. D. Zizioulas, *Being as communion*, ὁ.π., σ. 145: “Although the catholicity of the Church is ultimately an eschatological reality, its nature is revealed and realistically apprehended here and now in the eucharistic”. Ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Τυρολόης καὶ Σερεντίου Παντελεήμων σημειώνει: «Ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομεῖται καὶ πραγματοποιεῖται ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ διὰ τῆς Θεῖας Εὐχαριστίας, ὡς περὶ τὸν ἕνα ἐπίσκοπον συνηθροισμένη τοπικὴ κοινότης»· Παντελεήμων Ροδόπουλος (Μητρ. Τυρολόης καὶ Σερεντίου), «Ἡ ἐκκλησιολογικὴ θεώρησις τοῦ τριακοστοῦ τετάρτου ἀποστολικοῦ κανόνος», *Μελέται Α'*, ἐκδ. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Ἀνάλεκτα Βλατάδων 56, Θεσσαλονίκη

τῶν πιστῶν στὸν ἴδιο τόπο ἐνισχύει τὴν ἐν Χριστῷ ἀδελφοσύνη, τὴ συνοχὴ καὶ τὴν αἴσθηση τοῦ «ἀνήκειν» ἢ καλύτερα τοῦ «συν-ανήκειν». Ἡ καθιέρωση συγκεκριμένων τόπων γιὰ τὴ λατρεία συνδέεται μὲ τὶς ἱστορικὲς συνθήκες καὶ τὴν κανονικὴ ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς ἀνάγκες τῶν κοινοτήτων.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀποκαλύπτει καὶ διδάσκει τὴν πραγματικὴ, τὴν ἀληθινὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ στὸν διάλογό Του μὲ τὴ Σαμαρείτιδα, περὶ τοῦ τόπου ὅπου προσκυνεῖται ὁ Θεός, λέγοντας ὅτι «πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν»¹⁵. Ἐδῶ ὁ Κύριος ἀφ' ἑνὸς φαίνεται νὰ ἀποσυνδέει τὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ἕναν καὶ μοναδικό (ἀποκλειστικό) τόπο καὶ ὁμιλεῖ γιὰ τὸν τρόπο καὶ ἀφ' ἑτέρου διαρρηγγύει οὐσιαστικὰ τὴ σχέση τῆς ἀληθινῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν παλαιὰ λατρεία στὸν Ναὸ τῶν Ἱεροσολύμων, μεταθέτοντας αὐτὴν ὅχι σὲ ἄλλον τόπο ἀλλὰ στὸ πρόσωπό Του. Ὁ ἴδιος εἶναι ὁ Μεσσίας, ὁ Σωτήρας, εἶναι ὁ ἀχειροποίητος Ναός, γιὰ τὸν ὁποῖο δίδαξε: «ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον τὸν χειροποίητον καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω»¹⁶. Εἶναι ὁ ναός «τοῦ σώματος αὐτοῦ» κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη¹⁷ καὶ συνεπῶς ταυτίζεται μὲ τὸ σταυρωμένο καὶ ἀναστημένο σῶμα τοῦ Χριστοῦ¹⁸.

Στὸ πλαίσιο αὐτὸ κατανοεῖται ἡ φράση τοῦ ἀποστόλου Παύλου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι «ὁ Θεός ... οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ»¹⁹. Ἐπίσης, ὁ ἀπόστολος Παῦλος θὰ ἀναπτύξει τὴ γνωστὴ του θεολογία περὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι σῶμα Χριστοῦ, μὲ μέλη τοῦ σώματος τοὺς πιστοὺς, μὲ τοὺς ὁποίους οἰκοδομεῖται ὁ ναός τοῦ Θεοῦ πάνω στὸ θεμέλιο τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν προφητῶν μὲ ἀκρογωνιαῖο λίθο τὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό: «ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὐξεῖ εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ· ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον

1993, σ. 159.

15. Ἰω. 4, 24.

16. Μᾶρκ. 14, 58.

17. Ἰω. 2, 21.

18. Κ. Καραϊσαρίδης (πρωτοπρ.), Ὁ Χριστιανικὸς Ναός. Λειτουργικὴ καὶ Θεολογικὴ Θεώρηση, ἐκδ. Ἄθως, Ἀθήνα 2007, σ. 65.

19. Πράξ. 17, 24.

τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι»²⁰. Τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ πιστοὶ συνοικοδομοῦνται σὲ ναό, κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτὸ καὶ στὴν *Πρὸς Κορινθίους Β'* ἐπιστολὴ του λέγει στοὺς πιστοὺς «ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος»²¹ καὶ στὴν *Α' Πρὸς Κορινθίους* «οὐκ οἶδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν...;»²².

Αὐτὴν τὴ νέα πραγματικότητα ἀποκαλύπτει καὶ ἐπαγγέλλεται ὁ Χριστὸς στὴν Καινὴ Διαθήκη. Κέντρο τῆς λατρείας εἶναι ἡ θυσία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ μετάληψη τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματός Του, ὅπως τὴν παρέδωσε στὸ ὑπερῶο τῶν Ἱεροσολύμων: «λάβετε φάγετε τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου... Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν»²³.

Αὐτὸ τὸ ὑπερῶο ἔγινε ὁ πρῶτος τόπος συνάξεως τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκεῖ τέλεσε ὁ Χριστὸς τὸν Μυστικὸ Δεῖπνο, ἐκεῖ συναντήθηκαν οἱ μαθητὲς ἀπόντος τοῦ Θωμᾶ καὶ ἐμφανίσθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ ἀναστημένος Κύριος ἐνώπιόν τους, ἐκεῖ συναντιόνταν οἱ μαθητὲς μαζί μὲ τὴν Παναγία καὶ ἄλλες γυναῖκες, ἐκεῖ ἐξέλεξαν τὸν Ματθία καὶ πιθανὸν ἐκεῖ εἶναι ὁ χῶρος ποὺ φανερώθηκε τὸ Ἅγιο Πνεῦμα κατὰ τὴν Πεντηχοστή²⁴. Αὐτὸ τὸ σπίτι ἦταν ὁ πρῶτος τόπος, ὅπου συγκεντρώνονταν ἀποκλειστικὰ χριστιανοὶ στὰ Ἱεροσόλυμα, οἱ ὁποῖοι σταδιακὰ ἀπομακρύνονταν ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴ λατρεία, μία ἀπομάκρυνση ποὺ ἄργησε νὰ ὀλοκληρωθεῖ²⁵. Μέχρι νὰ συμβεῖ αὐτό, οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρῶτοι μαθητὲς συνέχιζαν νὰ συγχάζουν στὸν ναὸ τῆς Ἱερουσαλήμ²⁶, ἐνῶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ξεκινοῦσε τὸ κήρυγμά του συνήθως στίς συναγωγές. Παράλληλα ἡ αὔξησι τῶν πιστῶν ὀδήγησε στὴ χρησιμοποίησι καὶ ἄλλων οἴκων, τῶν «κατ' οἶκον» ἐκκλησιῶν ποὺ ἀναφέρει ὁ ἀπόστολος Παῦλος²⁷, ὅπου βρίσκονταν «καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε, κατ' οἶκον

20. Ἐφ. 2, 20-22.

21. Β' Κορ. 6, 16.

22. Α' Κορ. 6, 19.

23. Ματθ. 26, 26-28.

24. Βλ. Κ. Καραϊσαρίδης, ὁ.π., σ. 102.

25. Βλ. Κ. Καραϊσαρίδης, ὁ.π., σ. 67.

26. Πράξ., 2, 46· 3, 1-11· 21, 26.

27. Βλ. Ρωμ. 16, 4· Α' Κορ. 19· Ἐβρ. 1, 25· Ἰακ. 2, 1-3.

άρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας, αἰνοῦντες τὸν Θεὸν καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν»²⁸. Μέσα σὲ αὐτὰ τὰ σπίτια ἀφιερώθηκε σταδιακὰ ἕνας συγκεκριμένος χώρος, ποὺ χρησίμευε ἀποκλειστικὰ γιὰ λατρευτικούς λόγους. Μέχρι τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ. δὲν ὑπάρχουν μαρτυρίες γιὰ ὑπαρξὴ καὶ λειτουργία κτηρίων εἰδικὰ ἀφιερωμένων στὴ χριστιανικὴ λατρεία, αὐτὸ ποὺ λέμε σήμερα ναοὺς²⁹. Στὶς περιόδους τῶν διωγμῶν οἱ χριστιανοὶ χρησιμοποίησαν ἐκτάκτως στὴ λατρεία ἀκόμα καὶ ὀρισμένες αἴθουσες τῶν ὑπογείων κοιμητηρίων, τὶς γνωστὲς κατακόμβες. Περὶ τὸ 200 μ.Χ. ἡ σύναξη τῶν πιστῶν γιὰ τὴν κοινὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ ὀνομάζεται ἐκκλησία, ἐννοώντας τὴν ἴδια στιγμὴ τῆς σύναξης/συνέλευσης/συνάθροισης καὶ τὸν χώρο³⁰.

Κατὰ τὸν 3ο αἰῶνα οὐσιαστικὰ μποροῦμε νὰ μιλήσουμε γιὰ πρώτη φορὰ γιὰ χριστιανικοὺς ναοὺς, ἐκκλησίες, χώρους εἰδικὰ καὶ ἀποκλειστικὰ ἀφιερωμένους στὴ λατρεία. Τὴν ἀνέγερσή τους εὐνόησαν ἢ αὐξήση τῶν χριστιανῶν, ἢ διάδοσις τῆς πίστεως καὶ τὰ μεσοδιαστήματα εἰρήνης ἀνάμεσα στοὺς διωγμούς, ἐνῶ ἡ ἐμφάνισή τους ἀσφαλῶς καὶ συνδέεται μὲ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς λατρείας³¹.

Τὸ διάταγμα τῶν Μεδιολάνων τὸ 313, ποὺ καθιερώνει τὴν ἀνεξιθρησκεία, δίνει τὴ δυνατότητα ἀνθησις τῆς Ἐκκλησίας σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, καθὼς καὶ στὴν ἐλεύθερη δημιουργία χριστιανικῶν ναῶν γιὰ τὴ λατρεία. Πλέον, ὄχι μόνο δὲν διώκονται οἱ χριστιανοί, ἀλλὰ οἱ αὐτοκράτορες Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μητέρα του Ἑλένη ἀνεγείρουν ξακουστοὺς μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς σὲ διάφορα μέρη³².

Σταδιακὰ ἀναπτύσσονται οἱ διάφοροι ἀρχιτεκτονικοὶ τύποι κατασκευῆς τῶν ναῶν, ἀκολουθώντας τὶς ὑφιστάμενες ἐξ ἐθνικῶν κτηριακῆς φόρμες, μὲ τὶς βασιλικῆς καὶ τοὺς περίκεντρους ναοὺς (ροτόντες) κατ' ἀρχάς, ἀργότερα μὲ τὶς βασιλικῆς μὲ τροῦλο καὶ τοὺς ἐγγεγραμμένους σταυροειδεῖς μὲ τροῦλο καὶ ἄλλους. Πέρα ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἔκφραση, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν καὶ οἱ ἐκκλησιαστικῆς τέχνες ἐκφράζουν πρῶτιστα τὴ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπηρετοῦν

28. Πράξ., 2, 46-47.

29. Κ. Καραϊσαρίδης, ὁ.π., σ. 111.

30. Κ. Καραϊσαρίδης, ὁ.π., σ. 112· βλ. Γ. Μεταλληνός, *Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς λατρείας*, ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 1996, σ. 98.

31. Κ. Καραϊσαρίδης, ὁ.π., σσ. 113-114.

32. Κ. Καραϊσαρίδης, ὁ.π., σ. 119.

πρακτικά, λειτουργικά την κοινή λατρεία του σώματος της Ἐκκλησίας γενικὰ καὶ εἰδικὰ τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ³³. Ὁ π. Γεώργιος Μεταλληνὸς σημειώνει ὅτι: «ἡ διαμόρφωση τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ προέκυψε ἀρχικὰ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ “γεγονότος” τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως. Γι’ αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἢ ἰδέα τοῦ ναοῦ “ἦταν συνυφασμένη μὲ τὴν ἰδέα τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς”, ἀφοῦ ἡ Εὐχαριστία εἶναι ἡ “ἀνάληψη” τῶν πιστῶν στὸ ὑπερουράνιο θυσιαστήριο... αὐτὸ ἐκφράζει ἕνας λόγος τῆς Παρακλητικῆς “ἐν τῷ ναῷ ἐστῶτες τῆς δόξης σου, ἐν οὐρανῷ ἐστάναι νομίζομεν”»³⁴.

Ὁ δὲ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν ὑπογραμμίζει τὴ χριστιανικὴ ἀντίληψη περὶ ναοῦ στὴν ἐξῆς ἀπλὴ διατύπωση: «ἐδῶ εἶναι ἡ Ἐκκλησία κι ἐδῶ εἶναι οἱ πιστοί, ὡς ἕνας ζωντανὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ὡς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ»³⁵. Στὸν ναὸ ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἢ κάτω ἀπὸ τὴν πατρικὴ ἐπισκοπεία τοῦ παρατηρητικοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ στὸν τροῦλο καὶ συνειδητοποιεῖ τὶς ἀντιθέσεις: κάτω-ἄνω, γῆ-οὐρανός, κοσμικό-ἅγιο, θάνατος-ζωή, ἐνδοκοσμικό-ὑπερκόσμιο³⁶.

Πάντοτε ὁ προσανατολισμὸς τῶν ναῶν, ὅπου καὶ ἂν αὐτοὶ βρίσκονται στὸν κόσμος, εἶναι στραμμένος στὴν ἀνατολή. Ἔτσι οἱ πιστοὶ προσευχόμενοι ὡς κοινότητα, ὡς σῶμα, βρίσκονται καὶ αὐτοὶ στραμμένοι πρὸς τὰ ἐκεῖ, προκειμένου νὰ ἀτενίζουν τὸν ἀνατέλλοντα νοητὸ ἥλιο τῆς δικαιοσύνης, τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἀενάως Ἐρχόμενος. Ἔτσι, οἱ πιστοὶ ἀτενίζουν τὸν Παράδεισο καὶ βαδίζουν διαρκῶς πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ³⁷. Γι’ αὐτὸ καὶ εἶναι σημαντικὴ ἡ παρουσία τοῦ πιστοῦ στὸν τόπο, στὸν ναὸ, καθὼς πρέπει νὰ δοῦμε τὴν εἴσοδό του σὲ αὐτόν, ὅχι ἀπλῶς ὡς τὴν εἴσοδο σὲ ἕνα κτήριο ἢ ἱερὸ χῶρο, ἀλλὰ ὡς τὴν εἴσοδο στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ στὴν αἰωνιότητα³⁸.

Σὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ ἢ τέλεση μυστηρίων εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένη μὲ τὸν χῶρο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ τόπος ἐρμηνεύει θεολογικὰ

33. Βλ. Ἀλ. Σμέμαν, *Λειτουργία καὶ ζωὴ*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2007, σσ. 55-58.

34. Γ. Μεταλληνός, *Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία...*, ὁ.π., σ. 99.

35. Ἀλ. Σμέμαν, *Ἡ Ἐκκλησία προσευχομένη*, ἐκδ. Ἀκρίτας 2003, σ. 145.

36. Γ. Μεταλληνός, *Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία...*, ὁ.π., σ. 101.

37. Γρηγόριος Ἱερομόναχος, *Ὁ Ἐκκλησιασμός*, Ἱερὸν Κουτλουμουσιανὸν Κελλίον Ἁγίου Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, Ἁγίου Ὄρους 1994, σ. 30. Βλ. καὶ Ἰω. Φουντούλης, ὁ.π., σ. 45.

38. Βλ. Κ. Καραϊσαρίδης, ὁ.π., σ. 229.

τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας καὶ προσφέρει τὴν αἰσθητικὴν καὶ πνευματικὴν ἐμπειρία ποῦ ἐνισχύει τὴν κατανόησιν τῆς θείας λατρείας. Ἡ διάταξις τῶν ναῶν, τὰ τελούμενα σὲ αὐτούς, ἡ παρουσία ἱερῶν εἰκόνων καὶ λειψάνων καὶ ἡ λειτουργικὴ συμμετοχὴ τῶν πιστῶν ἀποτελοῦν στοιχεῖα ποῦ δὲν μποροῦν νὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ ψηφιακὰ μέσα.

2. Ψηφιακὴ τεχνολογία καὶ ἀ-τοπικότητα

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνας θεσμὸς ἢ μία ἠθικὴ κοινότητα. Εἶναι τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ· μία κοινωνία προσώπων «*συνηγμένων ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ*», καὶ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Κυρίου: «*ὅπου γὰρ εἶσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν*»³⁹. Αὐτὴ ἡ θεμελιώδης σύνδεσις ἀνάμεσα στὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν πραγματικὴ, ἐνσώματη σύναξις τῶν πιστῶν ἀποτελεῖ πυρῆνα τῆς ἐκκλησιολογίας, τῆς λειτουργικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς Κανονικῆς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Ὡστόσο, βρισκόμαστε σήμερον σὲ μία περίοδο πρωτόγνωρων προκλήσεων. Ἡ ταχεία ἐξέλιξις τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας ἔχει μετασχηματίσει δραστικὰ ὅχι μόνον τὶς ἐπικοινωνίες, ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδιαν τὴν ἔννοια τοῦ τόπου. Ἡ ψηφιακὴ πραγματικότης⁴⁰ συχρὰ λειτουργεῖ ἀπο-τοπικὰ ἢ ὑπερ-τοπικὰ· δημιουργεῖ εἰκονικοὺς χώρους, εἰκονικὰς κοινότητες, χωρὶς τοπικὴ ὑπόστασις, χωρὶς φυσικὴ παρουσία, χωρὶς σῶμα⁴¹.

39. *Ματθ.* 18, 20.

40. Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Περιστερίου Γρηγόριος παρατηρεῖ ὅτι ἡ εἰκονικὴ πραγματικότητα «ποῦ ἐνοποιεῖ παγκοσμιοποιητικὰ τὸν πλανήτη καὶ πριμοδοτεῖ ταυτόχρονα τὸ ἄυλο, τὸ ἀπὸ μακρὰν, τὸ ἐν τῷ μακρόθεν, τὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τῆς εἰκονο-συνομιλίας κυριαρχικὰ στὸν χώρο καὶ ἐνίοτε στὸν χρόνο, ἀποσβεννύει τὴν χάριν καὶ τὸ λάλον ὕδωρ τῆς φυσικῆς παρουσίας ὡς ἐχέγγυον τῆς (ἐπι)κοινωνίας. Τὸ “διὰ ζωῆς” τείνει ὀλοένα μειούμενο». Βλ. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς (Μητρ. Περιστερίου), «Ἐκκλησία· ἡ “ἐξωτερικὴ” φανέρωσις μιᾶς ἄλλης πραγματικότητος στὴν ἔνυλη καὶ ἄυλη μετα-νεωτερικότητα», *Πρακτικὰ Διεθνοῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ περιοδικοῦ Θεολογία Α΄, Θεολογία* 95, 1 (2024), σ. 434.

41. Ὁ Τριαντάφυλλος Μπολτέτσος ἐπισημαίνει τὸν κίνδυνον, ὁ ὁποῖος «ὀδηγεῖ σὲ φαινόμενα ἐπικυριαρχίας τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητος καὶ μάλιστα στὶς πιὸ ζῶσες στιγμὲς τῆς πνευματικότητός της», στό: Τρ.

Ἀπέναντι σὲ αὐτὴν τὴν ἀ-τοπικότητα⁴², ἡ Ἐκκλησία καλεῖται ὄχι νὰ ἀπορρίψει τὴν τεχνολογία συλλήβδην, ἀλλὰ νὰ τὴ διακρίνει, νὰ τὴ φωτίσει καὶ νὰ τὴν ἐντάξει ἢ νὰ τὴν ἀπορρίψει, κατὰ περίπτωσιν, μὲ βάση τὴν αὐθεντικὴ ἐμπειρία τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως⁴³.

Ἡ ἀ-τοπικότητα χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀποσύνδεση τῆς λειτουργικῆς, κοινοτικῆς καὶ ἐν γένει ἐνοριακῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἀπὸ τὸν φυσικὸ χῶρο, καθὼς ἐπιτρέπει τὴ «συμμετοχὴ» στὸν ναό, στὴν ἐνορία, στὴ λατρεία χωρὶς φυσικὴ παρουσία, δημιουργώντας νέες μορφὲς ἐκκλησιασμοῦ, πνευματικῆς ἐμπειρίας καὶ κοινοτικῶς ἢ ἐνοριακῶς «ἀνήκειν»⁴⁴.

Κάποια ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀ-τοπικότητας εἶναι:

α. ἡ ἀπεριόριστη προσβασιμότητα, ὅπου ψηφιακὲς πλατφόρμες καθιστοῦν δυνατὴ τὴ συμμετοχὴ σὲ ἐκκλησιαστικὰ γεγονότα ἀνεξαρτήτως τόπου·

β. ἡ εἰκονικὴ κοινότητα-ἐνορία, ὅπου οἱ διαπροσωπικὲς σχέσεις ἀναπτύσσονται καὶ διατηροῦνται ψηφιακά, μὲ μερικὴ ἢ πλήρη ἀπουσία τοῦ φυσικοῦ χώρου·

Κ. Μπολτέτσος, «Ἡ ποιμαντικὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴν ὕστερη νεωτερικότητα», *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ περιοδικoῦ Θεολογία Γ', Θεολογία 95, 3 (2024)*, σ. 127. Βλ. περισσότερα περὶ ἀσώματης καὶ φυσικῆς παρουσίας στὸ Στ. Σ. Φωτίου, «“Μία ἐκκλησιαστικὴ δυστοπία”»: τὸ ἐνδεχόμενον μιᾶς ψηφιακῆς ἐκκλησίας χωρὶς φυσικὴ παρουσία», *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ περιοδικoῦ Θεολογία Β', Θεολογία 95, 2 (2024)*, σσ. 369-373.

42. Ἡ ἀπο-τοπικοποίηση.

43. Μὲ πολὺ νηφάλιο καὶ σοφὸ τρόπο στέκεται μπροστὰ στὶς τεχνολογικὲς ἐξελίξεις ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων Ἀναστάσιος στὸ κείμενό του «Ἡ ὀρθοδοξία πρὸ τῆς ραγδαίας ἐξελίξεως τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν (Διαπιστώσεις καὶ προτάσεις)», στό: Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος (Ἀρχιεπ. Τιράνων, Δυρραχίου καὶ πάσης Ἀλβανίας), *Ἐγγήγορη. Χρέος τῶν Ὀρθοδόξων*, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2017, σσ. 29-50. Ἐπίσης, ὁ Μητροπολίτης Κρήνης σημειώνει: «ὁ ψηφιακὸς κόσμος ἀποτελεῖ μιὰ νέα πρόκληση, ἢ ὁποία ἀπαιτεῖ ἐρμηνεία μὲ κριτικὸ τρόπο, ἔτσι ὥστε νὰ ἀνταποκριθεῖ μὲ τὸν πιὸ ἀποτελεσματικὸ τρόπο στὸν ποιμαντικὸ του ρόλο καὶ στὴ συνέχιση τῆς διάδοσης τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος», Κύριλλος Κατερέλος (Μητροπ. Κρήνης), «Υἱκὴ καὶ ψηφιακὴ πραγματικότητα στὸν κόσμον τῶν θρησκείων», *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ περιοδικoῦ Θεολογία Β', Θεολογία 95, 2 (2024)*, σ. 39.

44. Ἀντίστοιχα ζητήματα προκύπτουν καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς μονῆς ἢ τῆς ἐπισκοπῆς.

γ. ἡ εὐελιξία στίς λατρευτικές πρακτικές, καθὼς ἡ τεχνολογία ἐπιτρέπει προσωρινές τροποποιήσεις στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, ὅπως διαδικτυακὴ συμμετοχὴ σὲ ὀρισμένα μυστήρια⁴⁵.

Κυρίαρχος ἐκπρόσωπος τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας εἶναι τὸ διαδίκτυο, στὸ ὁποῖο, ὅπως παρατηρεῖ ὁ π. Βασίλειος Καλλιακμάνης: «καταργεῖται ὁ ἀποφατικὸς χαρακτήρας τῆς λατρείας, ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος, ἡ συνεργία Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ἡ “πρόσωπον πρὸς πρόσωπον” κοινωνία καὶ τὸ πνεῦμα ἀποδοχῆς-ἐμπιστοσύνης στὸν ἱερέα, φορέα τῆς πίστεως, ἐνῶ προσβάλλεται τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἦθος...»⁴⁶.

Θεωροῦμε λοιπὸν ὅτι προκύπτουν σημαντικὲς θεολογικὲς καὶ κανονικὲς προεκτάσεις τοῦ ζητήματος, καθὼς ἡ ψηφιακὴ ἀ-τοπικότητα ἐγείρει ἐρωτήματα σχετικὰ μὲ τὴν κανονικότητα ἀλλὰ καὶ τὴ θεολογικὴ πληρότητα τῆς ὄντολογικῆς, οὐσιαστικῆς συμμετοχῆς στὰ μυστήρια καὶ τίς ἀκολουθίες, στὴν ἐνοριακὴ σύναξη καὶ κοινωνία τῶν πιστῶν, ὅπως ἐπίσης καὶ γιὰ τὸ πῶς οἱ πιστοὶ μποροῦν νὰ ἐνσωματωθοῦν στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ χωρὶς νὰ ὑπονομεύεται ἡ πνευματικὴ ἐμπειρία.

3. Τόπος καὶ Ἱεροὶ Κανόνες

Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ἀπλῶς νομικὰ κείμενα ἀλλὰ φορεῖς θεολογίας: ἐκφράζουν τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Ἐκκλησία ὀργανώνει τὴν πνευματικὴ τῆς ζωὴ, πάντοτε σὲ ἀναφορὰ μὲ τὸν ἄνθρωπο ὡς ψυχοσωματικὴ ὄντοτητα⁴⁷. Ὁ ἄνθρωπος σώζεται ὄχι ὡς ἰδέα ἢ συνείδηση, ἀλλὰ ὡς πρόσωπο ἐνσωματωμένο σὲ κοινότητα, σὲ τόπο, σὲ ναό, σὲ συγκεκριμένο ἐκκλησιαστικὸ σῶμα.

Ἡ Κανονικὴ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας συνδέει πάντοτε τὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν τόπο: τόπο προσευχῆς, τόπο

45. Βλ. χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις συμμετοχῆς στὴ λατρεία μέσῳ διαδικτύου στὸ κείμενο τοῦ Β. J. Bert Groen, «Διαδραστικὸ δίκτυο 2.0 καὶ ἡ “κάτωθεν λατρεία”», *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ περιοδικoῦ Θεολογία Α΄, Θεολογία* 95, 1 (2024), σσ. 236-242.

46. Β. Καλλιακμάνης, *Ποιμαντικὴ Θεολογία*, ἐκδ. Ostracon, Θεσσαλονίκη 2021, σ. 226.

47. Βλ. περισσότερα σχετικὰ μὲ τίς ἀπαντήσεις, ποὺ δίδει ἡ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία στίς προκλήσεις ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, στό: Ἄν. Γ. Μαράς, «Χριστιανισμὸς καὶ τεχνητὴ νοημοσύνη», *SingiLogos* 4, 1 (2024), σσ. 98-109.

λειτουργικής πράξεως, τόπο έξομολογήσεως, τόπο ποιμαντικής εϋθύνης. Ώς εκ τούτου, ή έννοια τής τοπικής Έκκλησίας, τής έπισκοπής, τής ένορίας, δέν εΐναι δευτερεύουσα.

Μέσα λοιπόν σέ αυτό τò θεολογικό και κανονικό πλαίσιο, οί τεχνολογίες πού προσφέρουν ά-τοπική συμμετοχή –όπως ή διαδικτυακή παρακολούθηση τής θείας Λειτουργίας ή ή έξομολόγηση μέσω τηλεδιάσκεψης– πρέπει νά αντιμετωπισθοϋν όχι άπλως λειτουργικά αλλά έκκλησιολογικά. Μπορεί άραγε νά υπάρξει Έκκλησία χωρίς τόπο; Μπορεί νά υπάρξει σύναξη χωρίς σϋμα;

Η ψηφιακή τεχνολογία ένίστε δίδει τήν ψευδαίσθηση σχέσεως, ένϋ στήν πραγματικότητα δημιουργεί άπόσταση και μοναξιά. Η ψηφιακή παρουσία δέν εΐναι πραγματική παρουσία⁴⁸. Δέν έμπεριέχει τò στοιχείο τής κένωσης, τής ένσώματης συμμετοχής, τής θυσίας τού χρόνου και τού έαυτοϋ. Η σχέση γίνεται «σύνδεση» και ή κοινότητα «δίκτυο».

Ο κίνδυνος λοιπόν δέν εΐναι τεχνολογικός: εΐναι όντολογικός και έκκλησιολογικός. Διότι, έάν ό άνθρωπος παύσει νά εΐναι «παρών» – στὸν τόπο, στὸ σϋμα, στήν κοινότητα– τότε μήπως παύει νά μετέχει στὸ μυστήριο τής Έκκλησίας;

Η Κανονική Παράδοση, μέσα από αιϋνες ποιμαντικής έμπειρίας, προστατεύει αυτήν τήν ένσώματη, τοπική διάσταση τής σωτηρίας. Όρίζει τή μετάνοια σέ συγκεκριμένο τόπο και πρόσωπο: τήν εΐσοδο στήν Έκκλησία μέσα από τὸ νερό τής βαπτίσεως σέ συγκεκριμένο ναό: τήν εϋχαριστιακή σύναξη με υλικά στοιχεία – ψωμί, κρασί, χέρια και σϋματα παρόντων.

Έπιπλέον, ή Όρθόδοξη Έκκλησία δίνει μεγάλη σημασία στήν έννοια τού τόπου, τού «εϋχαριστιακοϋ έδάφους»⁴⁹ σέ σχέση με τὸν πιστό, όχι άπλως ως γεωγραφική τοποθεσία αλλά ως θεολογικό και πνευματικό κέντρο τής έκκλησιαστικής ζωής⁵⁰. Οί Ίεροί Κανόνες, ως θεμέλιο τής

48. Βλ. τή μελέτη Α. Karatzas, "The Church and Virtual Reality: Body, Community, and Worship in the Digital Age", *IOSR Journal of Humanities and Social Science* 30, 6, Series 7 (June 2025), σσ. 01-08.

49. Βλ. Γρηγόριος Παπαθωμάς (Μητρ. Περιστερίου), *δ.π.*, σσ. 441-443.

50. Ο Μητροπολίτης Περιγάμου Ιωάννης Ζηζιούλας ύπογραμμίζει τὸ γεγονός ότι ή δομή τής Έκκλησίας άντλείται από τήν Εϋχαριστία. Βλ. Ιωάννης Ζηζιούλας (Μητρ. Περιγάμου), «Θεία Εϋχαριστία και Έκκλησία», στό: Ίερά Σύνοδος τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, Ειδική Συνοδική Έπιτροπή Λειτουργικής Αναγεννήσεως, *Τὸ Μυστήριο τής*

ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, ἐπιμένουν σὲ αὐτὴ τὴ σύνδεση, διασφαλίζοντας τὴν ἐνότητα καὶ τὴν κανονικὴ λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἔννοια τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας εἶναι πρωταρχικὴ. Κάθε πιστὸς ἀνήκει σὲ μία συγκεκριμένη, τοπικὴ ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα μὲ βάση τὸν τόπο διαμονῆς του⁵¹, ἡ ὁποία βρίσκεται ὑπὸ τὴν πνευματικὴ δικαιοδοσία τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου. Τὸ ἀντίστοιχο συμβαίνει σὲ ἐνοριακὸ ἐπίπεδο, ὅπου καὶ πάλι ὁ πιστὸς μετέχει στὴν εὐχαριστιακὴ κοινότητα ποὺ περιλαμβάνει καὶ τὸν τόπο κατοικίας του.

Πῶς ὅμως μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες ἡ σχέση μὲ τὸν τόπο; Στὸ πλαίσιο τοῦ περιορισμένου χρόνου τῆς εἰσήγησής μας, θὰ ἀναφέρουμε κάποιες σημαντικὲς γιὰ τὴν πραγμάτευση τοῦ θέματος κανονικὲς διαπιστώσεις.

A. Εἶναι σημαντικό νὰ τονίσουμε τὴ συσχέτιση τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν τόπο ποὺ θὰ ἀσκήσουν τὴ διακονία τους αὐτὴν. Ἔτσι μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ὅτι σὲ ἐπισκοπικὸ ἐπίπεδο ἡ Ἐκκλησία διαφυλάττει τὴν ἀκατάλυτη σχέση μεταξὺ ἐπισκόπου⁵² καὶ συγκεκριμένης εὐχαριστιακῆς κοινότητας σὲ συγκεκριμένο τόπο⁵³, γι' αὐτὸ ἡ ἐκλογή καὶ ἡ χειροτονία του συσχετίζεται μὲ σαφῶς προσδιορισμένη τοπικὴ ἐκκλησία, ἐπισκοπικὴ περιφέρεια⁵⁴. Προκειμένου δὲ νὰ διασφαλισθεῖ αὐτὸ τὸ γεγονός, ἡ Ἐκκλησία διατύπωσε κανόνες: α) γιὰ τὴν ἀνάγκη

Θείας Εὐχαριστίας, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2004, σσ. 35-41.

51. Εἶναι ὅλοι ἐκεῖνοι γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ Ἐκκλησία εὐχεται «ὕπερ ... τῶν κατοικοῦντων καὶ παρεπιδημούντων ἐν τῇ πόλει καὶ τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ...».

52. «Τὸ ἐπίγειο θυσιαστήριο καὶ ὡς προέκταση αὐτοῦ ὁ ἐπίγειος θρόνος τοῦ ἐπισκόπου ἔχουν τὴν ἀναγωγή τους στὸ ἐπουράνιο θυσιαστήριο καὶ στὸν ἐπουράνιο θρόνο τοῦ «Βασιλέως τῆς δόξης»». Βλ. Θ. Ξ. Γιάγκου, «Κανονικὴ Παράδοση καὶ Λατρεία», στό: Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως, *Πρόσωπα καὶ Σταθμοί, ὁρόσημα στὴ διαμόρφωση τῆς Θείας Λατρείας*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2014, σ. 578.

53. Γιὰ περισσότερα βλ. J. Rinne, «One Bishop – One city», στό: *Kanon VII* (Wien 1985), σσ. 91-109.

54. Ὁ Rinne σημειώνει ὅτι: «the bond between a bishop and his city is understood in the light of the conviction, that the Church, for which the bishop is responsible, is a body, to which was allotted by God from the beginning, through his canonical election and the corresponding consecration»: βλ. «One Bishop – One city...», ὁ.π., σ. 93.

υπάρξεως ενός μόνο επίσκοπου ανά πόλη⁵⁵ και β) ενάντια σε κάθε μορφή εισπήδησεως και υπερορίου πράξεως⁵⁶. Τò αντίστοιχο βέβαια συμβαίνει και στην ιερατική βαθμίδα του πρεσβυτέρου, ο οποίος συνδέεται με συγκεκριμένη ένορία, «πρεσβυτέριον», κατά τον 2ο κανόνα της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου⁵⁷. Στην ένορία του οφείλει να παραμένει και να διακονεί και να μὴν έφορμᾶ σε έτέρα «παροικίαν»⁵⁸ κατά τον 10ο κανόνα της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου αλλά και τον 3ο της Άντιοχείας⁵⁹. Στην προοπτική αυτή, ο 6ος κανόνας της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου όρίζει τὰ της άπολελυμένης χειροτονίας, της χειροτονίας δηλαδή άνευ τόπου διακονίας: «μηδένα άπολελυμένως χειροτονεΐσθαι, μήτε πρεσβύτερον, μήτε διάκονον, μήτε όλως τινά τών εν τῷ εκκλησιαστικῷ τάγματι ει μη ειδικῶς εν εκκλησία πόλεως, ἢ κώμης, ἢ μαρτυρίῳ, ἢ μοναστηρίῳ, ο χειροτονούμενος επικηρύττοιτο». Με τον τρόπο αυτόν διασφαλίζεται ἡ ιδιαίτερη σχέση του ιερατείου με τον τόπο, με την κοινότητα και τὸ ποίμνιό της, αλλά και ἡ σχέση τῶν πιστῶν ενός τόπου με τούς ποιμένες του, κατά τὸ πρότυπο του Άρχιποίμενος Χριστοῦ που λέγει: «ἐγώ ειμι ο ποιμὴν ο καλός, και γινώσκω τὰ ἐμά και γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν»⁶⁰.

Στὸ πλαίσιο αυτό μπορούμε να κατανοήσουμε τις δυσκολίες που παρουσιάζονται με την ψηφιακή τεχνολογία, όταν γίνεται υπέρβαση του τόπου της διακονίας, όταν δηλαδή ἔχουμε υπερόρια πράξη, ακούσια ἢ εκούσια, είτε με live streaming είτε μέσω τῶν ιστοσελίδων, τῶν κοινωνικῶν δικτύων και άλλων εφαρμογῶν⁶¹ σε επίπεδο ἐνοριῶν,

55. Βλ. 8/Α΄, 2/Β΄, 13/Δ΄, 17, 18/Αντ., 11, 12, 19/Σάρδ. Πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι κατά την Όρθόδοξη Έκκλησιολογία ἡ διάσπαση ανάμεσα στη μυστηριακή ὄψη και τὴ διοικητική τῶν ἐπισκόπων δὲν εἶναι άποδεκτή.

56. Βλ. 14, 35/Άποστ., 15/Α΄, 2/Β΄, 20/Πενθ., 10/Ζ΄, 13, 21, 22/Άντιοχ., 3, 11, 12/Σάρδ., 71/Καρθ.

57. Βλ. και 10/Δ΄: «Μὴ ἐξεΐναι κληρικὸν εν δύο πόλεων κατά ταυτὸν καταλέγεσθαι εκκλησίαις...». Βλ. ἐπιπλέον 20/Δ΄, 15/Ζ΄.

58. Ο ὅρος άπαντᾶ συχνά στους Ἱεροῦς Κανόνες. Βλ. 14, 15, 34/Άποστ., 16, 20/Α΄, 25/Πενθ.

59. Βλ. και 16/Α΄, 17, 18/Πενθ. Στὸ επίπεδο της μονῆς πάλι ο μοναχός συνδέεται με τον τόπο αυτής, τον ὅποιο δὲν ἐγκαταλείπει: βλ. ειδικῶς 21/Ζ΄, 41, 42, 43, 46/Πενθ., 4/Α-Β΄ αλλά και εκτενέστερα 1, 2, 3/Α-Β΄, 4/Κυρ.

60. Ἰω. 10, 14.

61. Βλ. σχετικᾶ και τὴν ἐξαιρετική μελέτη του νῦν Μητροπολίτου Περιστερίου

ἐπισκοπῶν εἴτε ἀκόμη καὶ σὲ ἐπίπεδο Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν. Πρόκειται γιὰ προβλήματα σύνθετα ποὺ ἐμπλέκουν τὸν πιστὸ ἢ καὶ τοὺς κληρικούς, καθὼς ἠθελημένα ἢ ἀθέλητα γίνονται δέκτες πολλῶν καὶ διαφορετικῶν ἐπιρροῶν, παρακολουθώντας ἄλλες λειτουργικὲς συνάξεις, ἄλλους ποιμένες πέραν τῶν δικῶν τους, ἀκολουθώντας ἴσως ἄλλες ἀποφάσεις καὶ κατευθυντήριες γραμμές, ποὺ δὲν ἀπευθύνονται σὲ αὐτοὺς ἢ μᾶλλον δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπευθύνονται σὲ αὐτούς. Ἀναμφίβολα τὸ γεγονός τοῦτο δημιουργεῖ πολλὰ ποιμαντικὰ ζητήματα κυρίως ὡς πρὸς τὴν ἐνοριακὴ καὶ γενικώτερη ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση τοῦ πιστοῦ ἢ τοῦ ἱερωμένου καὶ τὴν ἀδιατάρακτη συμμετοχὴ του στὴν κανονικὴ τοπικὴ Ἐκκλησία, στὴν ὁποία ἀνήκει.

Β. Ὁ ναὸς εἶναι ὁ φυσικὸς τόπος συνάξεως τοῦ πληρώματος τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας⁶². Ἀποτελεῖ τὸν κατ' ἐξοχὴν ἱερὸ τόπο· δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα κτήριο ἀλλὰ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ⁶³, ὁ τόπος ὅπου τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ ὅπου οἱ πιστοὶ συναντοῦν τὸν Χριστὸ καὶ τοὺς ἁγίους Του. Εἶναι ὁ τόπος τῆς συνάξεως, ὅπου ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ «ὠδε ἡμῖν ἀοράτως συνών»⁶⁴. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ 5ος Κανόνας τῆς Γάγγρας θὰ ὀρίσει: «εἴ τις διδάσκει τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ εὐκαταφρόνητον εἶναι, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ συνάξεις, ἀνάθεμα ἔστω»⁶⁵. Ἡ ὅλη πρακτικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μὲ τὴν τέλεση

Γρηγορίου Παπαθωμᾶ, «Κανονικὲς προεκτάσεις ἐκ τῆς χρήσεως τῶν Μ.Μ.Ε. ἀπὸ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας (Μία πρώτη δεκαετία ἐλευθέρας ἐκκλησιαστικῆς ῥαδιοφωνίας, ἀλλὰ καὶ “μὴ κανονικῆς ἐναρμονίσεως”）」, *Κληρονομία* 30, Α'-Β' (1998), σσ. 201-218, μὲ τὴν ὁποία εἶχε ἀναδείξει τὰ κανονικὰ ζητήματα ποὺ ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴν χρῆση τῆς τεχνολογίας τοῦ ραδιοφώνου.

62. «ἡ ἀντίληψη περὶ συνάξεως καὶ συλλειτουργίας ἐκφράζεται καὶ ὑλοποιεῖται στὸ ἴδιο ἀκριβῶς ὑλικὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο ὀλοκληρώνεται καὶ ἡ Εὐχαριστία: στὸ ναὸ», Ἀλ. Σμέμαν, *Εὐχαριστία*, ἐκδ. Ἀκρίτας, 2000, σ. 29.

63. Βλ. Γρηγόριος Ἱερομόναχος, *ὁ.π.*, κεφ. «Ἐκκλησία: Ὁ Οἶκος τοῦ Κυρίου», σσ. 25-30.

64. Ἰκετήρια προσευχὴ πρὶν ἀπὸ τὸν “μελισμὸ” στὴ θεία Λειτουργία: «Πρόσχες, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐξ ἁγίου κατοικητηρίου σου καὶ ἀπὸ θρόνου δόξης τῆς βασιλείας σου καὶ ἐλθέ εἰς τὸ ἁγιάσαι ἡμᾶς, ὁ ἄνω τῷ Πατρὶ συγκαθήμενος καὶ ὠδε ἡμῖν ἀοράτως συνών καὶ καταξίωσον τῇ κραταιᾷ σου χειρὶ μεταδοῦναι ἡμῖν τοῦ ἀχράντου σώματός σου καὶ τοῦ τιμίου αἵματος, καὶ δι' ἡμῶν παντὶ τῷ λαῷ».

65. Βλ. καὶ 20/Γαγγρ.

τῶν μυστηρίων μέσα στὸν ναὸ καὶ ὄχι σὲ ἄλλους τόπους⁶⁶, καθιστᾷ τὸν ναὸ τὸν ἀδιαμφισβήτητο πνευματικὸ «οἶκο» τοῦ πιστοῦ.

Ἡ προσήλωση στὸν ναὸ καὶ ἡ τακτικὴ συμμετοχὴ στὶς ἀκολουθίες ἀποτελοῦν ζωτικὰ στοιχεῖα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑπάρξεως. Ὁ πιστὸς καλεῖται νὰ εἶναι ἐνσωματωμένος στὴν τοπικὴ τοῦ Ἐκκλησία, νὰ συμμετέχει ἐνεργᾶ στὴ λατρευτικὴ ζωὴ τοῦ ναοῦ καὶ νὰ διατηρεῖ μίαν σταθερὴ καὶ ὑπεύθυνη σχέση μετὰ τὸν πνευματικὸ τοῦ τόπου καὶ τὰ πρόσωπά του, τὴν κοινότητά του, διασφαλίζοντας ἔτσι τὴν κανονικότητα, τὴν ἐνότητα καὶ τὴν πνευματικὴ του πρόοδο ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀποκλειστικότητα τοῦ ὀρθοδόξου ναοῦ ὡς τόπου λατρείας καὶ ἡ ἀνάγκη οἱ πιστοὶ νὰ προσέρχονται στὸν δικὸν τους ναὸ, τὸν τόπο ὅπου τελεῖται ἡ ἀληθινὴ λατρεία, διατρανώνονται μετὰ τὸν 64ο Κανόνα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὁ ὁποῖος προβλέπει τὴν ποινὴ τῆς καθαιρέσεως γιὰ κληρικούς καὶ τοῦ ἀφορισμοῦ γιὰ λαϊκοὺς ποὺ εἰσέρχονται σὲ ἑβραϊκὲς ἢ αἰρετικὲς συναγωγὰς γιὰ προσευχή⁶⁷.

66. Ὁ τόπος τελέσεως τῆς θείας Εὐχαριστίας εἶναι ὁ ναός: «ὅτι οὐ δεῖ ἐν τοῖς οἴκοις προσφορὰν γίνεσθαι παρὰ ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων», 58/Λαοδ. Ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς θὰ δώσει τὴν ἐρμηνεία ὅτι: «εὐχεσθαι μὲν πανταχοῦ τοὺς πιστοὺς οὐ κεκώλυνται, καὶ ἐν οἴκοις, καὶ ἐν ἀγροῖς, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ προσφέρειν δὲ, ἤγουν προσκομιδὴν ποιεῖν, εἰ μὴ ἐν ναῶ καὶ θυσιαστηρίῳ, οὐ δεῖ», Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων...*, τόμ. 3, Ἀθήνησι 1853, σ. 224. Ἀντίστοιχα γιὰ τὸ βάπτισμα: «μηδαμῶς ἐν εὐκτηρίῳ οἴκῳ, ἔνδον οἰκίας τυγχάνοντι, βάπτισμα ἐπιτελεῖσθω· ἀλλ' οἱ μέλλοντες ἀξιούσθαι τοῦ ἀχράντου φωτίσματος, ταῖς καθολικαῖς προσερχέσθωσαν ἐκκλησίαις, κάκεισε τῆς δωρεᾶς ταύτης ἀπολαύετωσαν», 59/Πενθ. Βλ. καὶ τοὺς 31/Πενθ. καὶ 12/A-B', οἱ ὁποῖοι ἐπιτρέπουν τὴν ἐξάιρεση, ὅταν ὑπάρχει ἔγκριση τοῦ ἐπισκόπου. Πάντοτε οἱ τοπικὲς εὐχαριστιακὲς συνάξεις καὶ ὁ ἐκκλησιασμὸς σὲ αὐτὰς βρίσκονται ὑπὸ τὸν οἰκεῖο ἐπίσκοπο, βλ. καὶ 31/Απ., 5/Αντ., 10/Καρθ. Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος παρουσιάζει καὶ ὁ κανόνας 6/Γαγγρ.: «Εἴ τις παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἰδίᾳ ἐκκλησιάζοι, καὶ καταφρονῶν τῆς ἐκκλησίας, τὰ τῆς ἐκκλησίας ἐθέλοι πράττειν, μὴ συνόντος τοῦ πρεσβυτέρου κατὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου, ἀνάθεμα ἔστω». Ὁ Κανόνας, ἀναφερόμενος στοὺς Εὐσταθιανούς, καταδικάζει τὴν πρακτικὴ νὰ γίνονται «κατ' ἰδίαν παρασυνάξεις» βλ. Ἀγαπίου Ἱερομονάχου καὶ Νικοδήμου Ἁγιορείτου, *Πηδάλιον*, ἐκδ. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 2003, σ. 399. Ἀντίστοιχα, ἡ χειροτονία εἶναι γεγονός ποὺ λαμβάνει χώρα ἐνδον τοῦ ναοῦ: «ἐν μέσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ παρόντος τοῦ λαοῦ καὶ προσφωνοῦντος τοῦ ἐπισκόπου...», 7/Θεοφ.

67. Βλ. καὶ 45, 71/Αποστ., 6, 9, 32, 33/Λαοδ. καὶ κατὰ τὸν Τιμόθεο Ἀλεξανδρείας δὲν θὰ πρέπει νὰ παραμένουν αἰρετικοὶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ στὴ θεία Λειτουργία μετὰ τὸν ἀσπασμό βλ. 9/Τιμ.

Γ. Ίδιαίτερη μαρτυρία προσφέρει ο 70ός Κανόνας της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου⁶⁸, ο οποίος ουσιαστικά προτρέπει να μην λείπει επίσκοπος, πρεσβύτερος, διάκονος ή λαϊκός χωρίς σοβαρό λόγο ή ανάγκη επί τρεις εβδομάδες από την Έκκλησία⁶⁹. Ο Κανόνας υπενθυμίζει ότι η πίστη δεν είναι άτομικό βίωμα αλλά κοινό μυστήριο και πράξη. Δεν αρκεί κάποιος να λέει «πιστεύω», αλλά καλείται να ζει την πίστη μέσα στη λειτουργική ζωή της Έκκλησίας⁷⁰. Η μετοχή στη Θεία Εύχαριστία δεν είναι προαιρετικό «εύλαβικό καθήκον» αλλά το κέντρο της σωτηρίας. Η αποχή χωρίς σοβαρό λόγο σημαίνει αποδυνάμωση της σχέσεως με τον Χριστό και το Σώμα Του⁷¹. Επιπλέον, ο κανόνας τονίζει, με έμφαση «της αυτού εκκλησίας», ότι ο πιστός οφείλει να μετέχει στη δική του Έκκλησία, δηλαδή στη σύναξη της ένορίας του, όπου γίνεται σύσσωμος και σύναιμος Χριστού, όπου ο έν τόπω εκκλησιασμός δεν είναι περιορισμός, αλλά μαρτυρία ενότητας και πραγματική κοινωνία προσώπων. Ο κανόνας δεν έμφορείται από νομικισμό, αλλά ως θεολογικός όδοδείκτης καλεί τον πιστό να είναι παρών στον τόπο του, ένωμένος με την κοινότητα και να μετέχει

68. «Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ τῶν ἐν τῷ κλήρῳ καταλεγομένων, ἢ λαϊκός, μηδεμίαν ἀνάγκην βαρυτέραν ἔχει, ἢ πρᾶγμα δυσχερές, ὥστε ἐπὶ πλεῖστον ἀπολείπεσθαι τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐν πόλει διάγων, τρεῖς Κυριακὰς ἡμέρας ἐν τρισὶν ἐβδομάσι μὴ συνέρχοιτο, εἰ μὲν κληρικὸς εἶη, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀποκινείσθω τῆς κοινωνίας».

69. «ἀπολείπεσθαι τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας».

70. Σὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ μπορεῖ κανεὶς νὰ κατανοῆσει τὴν κοινὴ λειτουργικὴ πράξη καὶ λατρεία, τὴ συμμετοχὴ τῶν πιστῶν, τὴ στάση τοὺς στὸ ζήτημα τῆς γονυκλισίας ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Βλ. 20/Α', 90/Πενθ., 15/Πετρ. Βλ. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς (Μητρ. Περιστερίου), *Ἡ ἀντικανονικὴ Γονυκλισία τῆς Κυριακῆς (Πατερικὴ καὶ Κανονικὴ μαρτυρία)*, ἐκδ. Ἐπέκταση, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη 2019.

71. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπισημαίνεται ὅτι: «ἡ λατρευτικὴ ἐμπειρία μέσω τοῦ διαδικτύου δὲν εἶναι μιὰ ἐναλλακτικὴ ἐπιλογὴ ποὺ ἀντικαθιστᾷ τὴν ἐν σώματι λατρεία στὸν ἱερὸ ναὸ ἐν μέσω τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητος». Βλ. πρωτοπρ. Στέφανος Ἀλεξόπουλος, ὁ.π., σ. 284. Ἐπίσης: “virtual worship is not a substitute for in-person liturgical life; the Church remains an embodied reality. Locality and place are manifestations of an incarnate Church, gathered around the body and blood of Christ, understood as flesh tabernacling among us and made present in the Spirit of God”· fr. R. Bordeianu, “The Ecclesiology of the Parish in the Digital Age”, *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ περιοδικoῦ Θεολογία Α', Θεολογία 95, 1 (2024)*, σ. 396.

ἐνεργὰ στὸ κοινὸ ποτήριο, στὴ θεία Εὐχαριστία. Ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία εἶναι στὴν οὐσία ἀποχὴ ἀπὸ τὸν Χριστὸ καὶ τὴν Ἐκκλησία Του· ἡ παρουσία στὴ σύναξη εἶναι μετοχὴ στὴ Βασιλεία.

Ὁ ἐκκλησιασμὸς λοιπὸν συνδέεται μὲ τὴ μετοχὴ στὸ μυστήριό τῆς θείας Κοινωνίας, πράγμα τὸ ὁποῖο ἐπισημαίνει καὶ ὁ 9ος κανόνας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων⁷², ὁ ὁποῖος ὀρίζει τὴν ὑποχρέωση παραμονῆς στὴν ἐκκλησία κατὰ τὴ θεία Λειτουργία: «πάντας τοὺς εἰσιόντας πιστοὺς, καὶ τῶν γραφῶν ἀκούοντας, μὴ παραμένοντας δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ἀγία μεταλήψει, ὡς ἀταξίαν ἐμποιοῦντας τῇ ἐκκλησίᾳ ἀφορίζεσθαι χρῆ». Ὅλοι οἱ πιστοί, ποὺ εἰσέρχονται στὸν ναὸ καὶ ἀκοῦν τίς γραφές (δηλαδὴ συμμετέχουν στὸ πρῶτο μέρος τῆς θείας Λειτουργίας, τὴ Λειτουργία τοῦ Λόγου) ἀλλὰ δὲν παραμένουν γιὰ τὴν προσευχὴ καὶ τὴν ἀγία Κοινωνία, πρέπει νὰ ἀφορίζονται. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ παρουσία στὸν ναὸ δὲν εἶναι ἀπλῶς μία ἐπίσκεψη ἀλλὰ ἐνεργὸς καὶ πλήρης συμμετοχὴ στὸ μυστήριό τῆς θείας Εὐχαριστίας. Τὸ νὰ ἀποχωρεῖ κανεὶς πρὶν τὴν ὀλοκλήρωση τῆς Λειτουργίας καὶ τὴ θεία Κοινωνία θεωρεῖται θεολογικὴ «ἀταξία». Ἡ πλήρης καὶ συνειδητὴ συμμετοχὴ στὴ θεία Λειτουργία εἶναι τὸ ἐπιστέγασμα τῆς σχέσεως τοῦ πιστοῦ μὲ τὸν ναὸ καὶ τὴν ἐνορία του⁷³. Εἶναι ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐνορία γίνεται πραγματικὰ τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁ πιστὸς γίνεται μέλος αὐτοῦ τοῦ Σώματος μὲσω τῆς Κοινωνίας⁷⁴.

Δ. Ἡ Κανονικὴ Παράδοση συνδέει τὸν τόπο καὶ μὲ τὰ στάδια τῆς Μετανοίας⁷⁵, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀτονίσει στίς ἡμέρες μας. Συσχετίζει δηλαδὴ τὴν πνευματικὴ πρόοδο μὲ τὰ διάφορα μέρη τοῦ ναοῦ, στὰ

72. Βλ. καὶ 2/Αντ.

73. «Ἡ Θεία Λειτουργία εἶναι ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος ὅπου ἡ Ἐκκλησία βρίσκει τὴν ταυτότητά της ὡς Σῶμα Χριστοῦ» πρωτοπρ. Στέφανος Ἀλεξόπουλος, ὁ.π., σ. 284.

74. Βλ. σχετικὰ τὴ θεολογία τοῦ 101/Πενθ.

75. Πάρα πολλοὶ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας κάνουν λόγο γιὰ τὰ ἐπιτίμια καὶ τὰ στάδια ἀκοινωνησίας καὶ κοινωνίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων: 11, 12, 14/Α', 87/Πενθ., 4, 5, 6, 7, 8, 9, 16, 20, 24, 25/Αγκ., 1, 2/Λαοδ., 1/Νεοκ., 4, 22, 30, 34, 35, 38, 44, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 81, 82, 83/Βασ., 2, 4, 5, 6/Νύσ., 3, 13, 14/Θεοφ., 5/Κυρ. Ἡ Καθηγήτρια Εἰρήνη Χριστινάκη-Γλάρου σημειώνει ὅτι: «ἡ διαβαθμισμένη λειτουργικὴ ἀκοινωνησία ... ἐπιτρέπει τὴ θετικὴ τῆς ἀνάγνωση ὡς διαβαθμισμένης λειτουργικῆς κοινωνίας»· Εἰρήνη Π. Χριστινάκη-Γλάρου, Ἡ Κανονικὴ Θεωρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ποιῆς, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2018, σ. 121.

ὅποια ὀφείλει νὰ ἴσταται ὁ ἐν μετανοίᾳ ἐπιτιμημένος πιστός, ὁ ὅποιος ἀνάγεται σταδιακὰ πρὸς τὴν τῆς «ἐκκλησίας ἀποκατάστασιν»⁷⁶, πρὸς τὴν «κοινωνία»⁷⁷, πρὸς τὸ «τέλειον»⁷⁸. Ὁ Γρηγόριος Νεοκαισαρείας σημειώνει τὰ στάδια καὶ τοὺς τόπους: «Ἡ πρόσκλησις ἔξω τῆς πύλης τοῦ εὐκτηρίου ἐστίν, ἔνθα ἐστῶτα τὸν ἁμαρτόντα, χρὴ τῶν εἰσιόντων δεῖσθαι πιστῶν, ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχεσθαι. Ἡ ἀκρόασις ἔνδοθι τῆς πύλης ἐν τῷ νάρθηκι, ἔνθα ἐστάναι χρὴ τὸν ἡμαρτηκότα ἕως τῶν κατηγουμένων, καὶ ἐντεῦθεν ἐξέρχεσθαι, ἀκούων γάρ, φησί, τῶν Γραφῶν καὶ τῆς διδασκαλίας, ἐκβαλλέσθω καὶ μὴ ἀξιούσθω προσευχῆς. Ἡ δὲ ὑπόπτωσις, ἵνα ἔσωθεν τῆς πύλης τοῦ ναοῦ ἰστάμενος, μετὰ τῶν κατηγουμένων ἐξέρχηται ἢ σύστασις ἵνα συνίσταται τοῖς πιστοῖς καὶ μὴ ἐξέρχηται μετὰ τῶν κατηγουμένων. Τελευταῖον, ἡ μέθεξις τῶν ἁγιασμάτων»⁷⁹. Τὰ στάδια ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἀποβολὴ ἀπὸ τὸν ναὸ καὶ τὴν κοινότητα, τὴν κοινωνία τῆς Ἐκκλησίας⁸⁰. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης θὰ πεῖ: «οὐδέποτε γὰρ μυστικῆς ἐπιτελουμένης εὐχῆς μετὰ τοῦ λαοῦ προσκυνῆσαι τὸν Θεὸν καταξιοῦται, ἀλλὰ κατὰ μόνας μὲν εὐξεται, τῆς δὲ κοινωνίας τῶν ἁγιασμάτων καθόλου ἀλλότριος ἔσται»⁸¹. Τὸ τέρμα εἶναι ἡ ἀποκατάστασις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἡ ὅποια ὀλοκληρῶνεται μὲ τὴν μετάδοσις τῶν ἁγιασμάτων⁸². Στὸν 8ο κανόνα τοῦ ὁ Πέτρος Ἀλεξανδρείας θὰ πεῖ γιὰ τὴν ἐπάνοδο τῶν πεπτωκότων: «εὐλογόν ἐστιν ἐν ἀγαλλιᾶσει καρδίας συνεπισχύειν καὶ κοινωνεῖν ἐν πᾶσιν, ἐν τε ταῖς προσευχαῖς

76. 5/Νύσ.

77. Βλ. 87/Πενθ., 1, 2/Λαοδ., 16/Αγκ., 4, 35/Βασ.

78. Βλ. 6, 9, 20/Αγκ.

79. 11/Γρηγ. Βλ. καὶ ἄλλες περιπτώσεις, ὅπου ὁ χρόνος παραμονῆς στὸ κάθε στάδιο εἶναι συνάρτησις τῆς φύσεως τοῦ ἁμαρτήματος, 22, 56, 75/Βασ.

80. Βλ. «ἐξωθεῖσθαι αὐτὸν τέλεον, καὶ ἄγεσθαι εἰς μετάνοιαν», 1/Νεοκ.: «...τῆς Ἐκκλησίας εἰωθυίας τοὺς τοιοῦτους χωρίζειν», 3/Θεοφ. Ὁ Σεβ. Μητρ. Ναυπάκτου κ. Ἱερόθεος λέγει γι' αὐτὰ τὰ τέσσερα στάδιά της: «ἀκριβῶς γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἁμαρτωλὸ νὰ θεραπευθῇ ἀπὸ τὸ “νόσημα” τῆς ἁμαρτίας καὶ νὰ ἀπολαύσῃ τὴ Ζωή, καθορίζει τέσσερα στάδια μετανοούντων». Βλ. «Ἡ ποιμαντικὴ καθοδήγησις τῶν μετανοούντων κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο», στό: Ἱερόθεος Σ. Βλάχος (Μητρ. Ναυπάκτου καὶ Ἀγίου Βλασίου), *Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι*, ἐκδ. Ἱερά Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδεία 1990, σ. 318.

81. 4/Νύσ.

82. «...εἰς τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀποκατάστασιν καὶ εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν...», 5/Νύσ. Βλ. καὶ 6/Νύσ.

καὶ τῇ μεταλήψει τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ λόγου, ἵνα εὐτονώτερον ἀγωνισάμενοι καταξιωθῶσι καὶ αὐτοὶ τοῦ βραβείου τῆς ἄνω κλήσεως...»⁸³.

Ε. Ὁ 66ος κανόνας τῆς Πενθέκτης συσχετίζει τὸν τόπο, τοὺς ναοὺς μὲ τὸ ἑορτολόγιο τῆς Ἐκκλησίας. Ὅμιλεῖ γιὰ τὴν περίοδο ἐκείνη τῆς Διακαινησίμου Ἑβδομάδος, ὅπου λάμβαναν χώρα ἵπποδρομίες καὶ ἄλλα δημῶδη θεάματα⁸⁴, καὶ ὁ κανόνας αὐτὸς ἔρχεται ὡς ἀντίβαρο, προτρέποντας τοὺς πιστοὺς ὄχι ἀπλῶς νὰ μὴν πηγαίνουν σὲ αὐτὰ οὔτε νὰ παραμένουν στὸ σπίτι τους ἀποφεύγοντάς τα, ἀλλὰ νὰ συχιάζουν ἀπαραλείπτως στοὺς ναοὺς, ὥστε νὰ ἑορτάζουν μὲ ψαλμοὺς καὶ ὕμνους, νὰ προσέχουν τὶς θείες Γραφές καὶ νὰ ἀφοσιώνονται στὰ ἱερὰ μυστήρια⁸⁵.

Κλείνοντας τὴ σύντομη αὐτὴ κανονολογικὴ προσέγγιση, μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ πιστὸς καλεῖται νὰ εἶναι ὀργανικὸ μέλος μιᾶς συγκεκριμένης τοπικῆς Ἐκκλησίας, ὄχι ἀπομονωμένος καὶ ἀποκομμένος, ὄχι ἐξ ἀποστάσεως, ὄχι περιπλανώμενος, ἀλλὰ μέρος ἑνὸς εὐρύτερου σώματος, ριζωμένος σὲ μία ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα ποὺ τοῦ παρέχει τὸν τρόπο καὶ τὰ μέσα γιὰ τὴν κάθαρση καὶ τὸν ἁγιασμό. Ἡ ψηφιακὴ τεχνολογία εἶναι εὐπρόσδεκτη ἐφ' ὅσον δὲν θίγει τὴν ἀλήθεια ὅτι ὁ ναὸς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἱερὸς τόπος⁸⁶, τὸ σημεῖο συνάντησης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων

83. 8/Πετρ.

84. Μὲ τὸν 61/Καρθ. γίνεται προσπάθεια νὰ ἀπαγορευθοῦν τὰ θεάματα αὐτά.

85. Ὁ Θεόδωρος Βαλσαμῶν λέγει χαρακτηριστικά: «πάντες οἱ πιστοὶ ὀφείλουσιν ἐν ἐτοιμότητι εἶναι τοῦ μεταλαμβάνειν τῶν ἁγίων μυστηρίων καθεκάστην, εἰ δυνατόν», Γ. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων...*, τόμ. 2, Ἀθήνησιν 1852, σ. 464.

86. Οἱ κανόνες τονίζουν καὶ διαφυλάττουν τὴν ἱερότητα τοῦ ναοῦ. Βλ. ἐνδεικτικὰ τοὺς 74, 75, 88, 97/Πενθ., 28/Λαοδ., 42/Καρθ., ποὺ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν εἴσοδο αἱρετικῶν καὶ ὀρίζουν τὴν κανονικὴ καθιέρωσή τους, τὰ ἐγκαίνια: βλ. 7, 13/Ζ', 83/Καρθ. Παράλληλα, συσχετίζοντας τὰ μέρη τοῦ ναοῦ μὲ τὸ λειτουργημὰ ποὺ ἐπιτελεῖται σὲ αὐτόν, δὲν ἐπιτρέπουν τὴν εἴσοδο λαϊκῶν στὸ Ἅγιο Βῆμα: βλ. 19, 44/Λαοδ., 69/Πενθ. 15/Νικηφ.

«συνερχομένων (ὕμων) ἐν ἐκκλησίᾳ»⁸⁷ «ἐπὶ τὸ αὐτό»⁸⁸, τὸ κέντρο τῆς λατρευτικῆς καὶ μυστηριακῆς ζωῆς.

SUMMARY

The Significance of Place in the Canonical Tradition within the New Paths of the A-Topia of Digital Technology

By Protopr. Sergios G. Marnellos, *Assist. Professor
Aristotle University of Thessaloniki*

This paper examines the theological and canonical significance of place in the Orthodox Church, especially in the context of the digital age and the emerging “a-topia”. Place is not understood merely in geographical terms, but as a space of divine presence, gathering, and communion of the faithful. From the earliest communities, the Church was organized locally, establishing unity through the Eucharist and common worship in a specific church.

Digital technology, while facilitating communication, causes disconnection from physical space and creates virtual communities without physical participation. The Church is called to discern this reality theologically, because “digital presence” is not equivalent to real communion of persons.

The Holy Canons inextricably link spiritual life with place: the bishop, the priest, and the faithful are bound to a specific community and

87. *Α΄ Κορ.* 11, 18. Βλ. Ν. Ἀθανάσιεφ, «Συνερχομένων ὕμων ἐν Ἐκκλησίᾳ», στό: Ν. Ἀρσένιεφ, Ν. Ἀθανάσιεφ, Β. Μπομπρίνσκοϊ, Ὁ Κλεμάν (ἐπιμ.), *Λαὸς τοῦ Θεοῦ*, ἐκδ. Σπορά, χ.τ.ἔ. 2010, σσ. 51-100.

88. Βλ. *Πράξ.* 1, 15. 2, 1. 2, 45. 3, 1. *Α΄ Κορ.* 11, 20. 14, 23. Ὁ Maxim Vasilevic ἐπισημαίνει τὸν κίνδυνο ὅτι: “in more recent times, some have leaned toward a ‘spirituality’ that places primacy on “noetic” prayer, shifting focus away from the Eucharistic gathering ‘ἐπὶ τὸ αὐτό’”, Maxim Vasilevic (Bishop of Los Angeles and Western America), “Existential Truth in Virtual Communication?”, *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ περιοδικoῦ Θεολογία Α΄*, *Θεολογία* 95, 1 (2024), σ. 251.

church, where the Divine Eucharist and the Mysteries are celebrated. The Church, therefore, preserves physical, local participation as essential for salvation, emphasizing that the place of worship is a theological center and not merely a functional space.